

TEDENSKA PRILOGA

PRIMORSKEGA DNEVNIKA

Trst 2. apr. 1950

Št. 13 - Leto II.

MOŠA PIJADE:

BAJKA

o sovjetski pomoči za vstajo v Jugoslaviji

Pripomba!

Ta članek je napisan na podlagi dokumentov Vrhovnega štaba Narodno-osvobodilne vojske Jugoslavije, ki je shranjen zdaj v arhivu Zgodovinskega oddelka Centralnega komiteja KPJ. Čeprav je bil izključni namen članka obravnavati vprašanje materialne pomoči, ki smo jo baje dobili od Sovjetske zveze za vstajo v naši državi, vendar sem se moral v njem dotakniti tudi nekaterih moralnopolitičnih momentov, ki so bili v neposredni zvezi z vprašanjem materialne pomoči. Ti momenti pojasnjujejo, zakaj nismo dobili materialne pomoči, in sicer ne le za vstajo, marveč tudi ne tja do septembra 1944, ko je naša armada na Donavi srečala enote Rdeče armade. Seveda je v tem članku naveden samo del obstoječega gradiva. Članek je informativnega značaja in zato so komentarji v njem zelo kratki.

Obletnico Sovjetske armade 22. februarja je informbirojevska propaganda tudi letos uporabila, da je ponovila bajke, češ da je Jugoslavijo osvobodila Rdeča armada, kakor je osvobodila Romunijo in Bolgarijo, Češkoslovaško in Madžarsko itd. V svojem referatu na seji Centralnega komiteja Komunistične partije Češkoslovaške je Gottwald rekel, da je Jugoslavijo osvobodila Rdeča armada od zunaj (ta izraz «od zunaj» nikakor ni jasen, toda nam je pač vseeno, kaj pomeni) - Če kako bajko kar naprej ponavljamo, ji moramo vedno nekaj dodati. Za to sta dva tehtna vzroka. Prvi je v tem, da bajka v naši državi nikogar ni prepričala, drugi pa, da morajo tisti, ki so si jo izmislili, sebe bolj prepričevati, da ne bi sami nehali verjeti v lastno izmišljotino. To dokazujejo vsi letošnji informbirojevski

komentarji, od Moskve do Tirane. Mi pa si bomo ogledali samo komentar radia Bukarešte.

Ta komentar jemljemo brez posebne izbire — saj so vsi enaki — in ta članek je odgovor vsem skupaj, vsekakor pa bolj centrali kakor njenim podreptim filialam.

Radio Bukarešta začenja svoj komentar z izrazi globoke hvaležnosti Sovjetski armadi za osvoboditev Romunije. Priznati moramo ne le, da imajo prav, marveč da je hvaležnost tudi zelo lepa čednost. Drugo vprašanje pa je, ali naj s hvaležnostjo za osvoboditev osvoboditelju damo tudi svojo svobodo in neodvisnost, kajti s tem darujemo «osvoboditelju» prav tisto, za kar se mu zahvaljujemo, da nam je dal. Naposled je stvar taka, da se zdaj nekaj narodov (to je njihovi oblastneži) zahvaljujejo Sovjetski zvezi, da jih je osvobodila neodvisnosti. Toda to je stvar, ki se tiče samih «osvobojenih» in mi se v to ne bomo vmešavali. Potem ko je izrekel takšno priznanje za osvoboditev Romunije, imenuje bukareški radio nas v Jugoslaviji falzifikatorje zgodovine in nas obtožuje, da na najpodlejši način lažemo, ko trdimo, da se je Jugoslavija osvobodila z lastnimi silami.

«Toda», pravi Bukarešta, «zgodovine ne ustvarja beograjska klika. Zgodovino ustvarja ljudstvo, ljudstvo pa pozna resnico». Mar to pomeni, da si je naše ljudstvo ustvarilo zgodovino v minuli vojni? Če pomeni to, tedaj je mogla biti to samo lastna osvoboditev, saj menda ne bodo trdili, da so zgodovino ustvarili narodi, ki so čakali, da jih bodo osvobodile druge države in tuje armade. «Očitno je», nadaljuje Bukarešta, čeprav ne pojasni, zakaj naj bi bilo to očitno — «da jugoslovanski narodi niso mogli računati vstaje proti takšni sili. Toda potem, ko je prevzela veličastno osvobodilno poslanstvo, je Sovjetska armada nudila moralno in materialno pomoč za vstajo v Jugoslaviji».

Kakor vidimo, trdijo tudi, prvič, da nismo mogli imeti vsake vstaje proti takšni sili, kakršna je bila Hitlerjeva Nemčija, drugič, da smo dobili za vstajo moralno in materialno pomoč Rdeče armade, tretjič pa, da nam je Rdeča armada to pomoč nudila (potem, ko je prevzela veličastno osvobodilno poslanstvo). Kakor vidimo, je čas, v katerem so nam nudili pomoč, označen s frazo, ki glede časa ne pomeni nič določnega in lahko samo sproži diskusijo. Kdaj je namreč Rdeča armada »prevzela veličastno osvobodilno poslanstvo?« Ali 22. junija 1941, na dan verolomnega Hitlerjevega napada na Sovjetsko zvezo? Ali 3. julija 1941, ko je imel Stalin znani govor po radiu? Ali decembra istega leta, ko je Rdeča armada rešila Moskvo? Ali decembra 1942, ko je izvojevala veliko zmago pri Stalingradu? Ali, naposled, leta 1944, ko je osvobodila Sovjetsko zvezo in prenesla vojno na ozemlje drugih narodov?

Očitno je, da so vrinili nerazločno frazo o prevzemu osvobodilnega poslanstva zato, ker nimajo nobenega dokaza za trditev, da bi nam bili nudili pomoč za vstajo. Takšne pa so tudi druge fraze, ki so bukaškega komentatorja oprostile neprijetne potrebe, da bi navedel kakršne koli dokaze. Glejte, kako se skuša izmuzniti:

«Nenavadna hrabrost borcev Rdeče armade in znamenite zmage nad fašističnimi pustolovci so bile za jugoslovanske partizane neprestana gibalna sila. Prepričanje o zmagi pravice je bilo prepričanje o zmagi Sovjetske armade in to je dajalo jugoslovanskim partizanom moč...» Po nekaj podobnih stavkih pravi bukaški komentator: «Voz Hitlerjeve vojske je 1. 1944 vozil že popolnoma navzdol». Tako je komentator napravil lahek skok iz leta 1941. v leto 1944. Tedaj pa servira držno laž, da je naš Vrhovni štab v maju 1944. pobegnil v Italijo, seveda k Angloameričanom. In »prav v tem najbolj kritičnem trenutku je prišla na meje Jugoslavije Sovjetska armada«. Torej, v najbolj kritičnem trenutku od maja je prispela Sovjetska armada na naše meje v septembru! «Najbolj kritični» trenutek je bil ali zelo malo kritičen, da je lahko na svojo rešitev čakal štiri mesece, ali pa sploh ni bil kritičen. Ko pa je bila že tu, je Sovjetska armada hitro izpolnila svojo nalogo glede naše osvoboditve...

Tu samo mimogrede omenjamo, da je Rdeča armada v oktobru 1944. sicer resda pomagala pri osvoboditvi Beograda, Banata in Bačke, da pa se je v istem oktobru Molotov v Moskvi sporazumel s Churchillom in Edenom o razdelitvi področij vpliva med Veliko Britanijo in ZSSR v Jugoslaviji na podlagi 50:50. (Jaz sem bil takrat v Moskvi in skupaj z našim veleposlanikom tovarišem Stanojem Simićem sem bil povabljen na slavnosten sprejem, ki ga je Molotov priredil na čast angleških ministrov. Spominjam se, kako je stopil Molotov veselega obraza k meni, me potrepil po rameni in rekel, da je stvar Jugoslavije v najboljšem tiru. Ni pa povedal, da je to najboljša v delitvi naše kože). Ker pa sodi to vprašanje razdelitve področij vpliva prej v okvir moralne kakor v okvir materialne pomoči, se tu ne bomo več ukvarjali z njim, ker je vprašanje moralne pomoči poglavje zase, o katerem bomo povedali več druge krat. Pa tudi iz komentarja radia Bukarešte je videti, da je bila morala v nas samih, v našem prepričanju o zmagi Rdeče armade. Kako pa bi tudi moglo biti drugače? Če namreč prihaja morala od zunaj, od samega primera sovjetske armade, zakaj ta zunanja morala ni učinkovala tudi v Romuniji in še kje drugje izven Jugoslavije.

Vsako se spominja, da smo začeli vstajo v juliju 1941. in spominja se tudi, kakšen je bil takrat položaj na vzhodni fronti tja do decembra, ko so Hitlerja pognali od Moskve. Znano je, kako je bila naša splošna ljudska vstaja že takrat razširjena in kolikšno ozemlje z že organizirano ljudsko vstajo je bilo pri nas osvobojeno. V tem kritičnem obdobju borbe Rdeče armade od julija do decembra 1941. ko je bilo na vseh drugih frontah zatijše, lahko govorimo edino le o moralni pomoči, ki smo jo

nudili z našo borbo Sovjetski zvezi in njeni armadi. Ko bi ne bila Komunistična partija Jugoslavije našim narodom vlila ne le volje do borbe za lastno osvoboditev, marveč tudi zavesti, da morajo s svojo borbo Rdeči armadi kar najbolj pomagati s tem, da zadržujejo čim več nemških divizij v Jugoslaviji, bi položaj na vzhodni fronti v tem obdobju pač ne bil vzpodbuda našim narodom, da bi začeli borbo in vstajo »proti takšni sili«. Toda takšne moralne sile ne moreta razumeti ne Gottwald, ne Ana Pauker, ki sta poslušala vesti o osvoboditvi svojih držav na svojih stanovanjih v Moskvi iz radijskih aparatov. Prav to je vzrok, zakaj iščejo za našo vstajo zunanje razloge.

Modrijan iz bukaškega radia, ki se je tega seveda naučil od Moskve, nas v tem 1950. letu prepričuje, da v Jugoslaviji nismo mogli začeti vstaje proti »takšni sili«. To, da smo vstajo začeli, je druga stvar. In prav zaradi te stvari govori ta komentator, da pri nas ni bilo mogoče začeti vstaje, da si lahko izmisli rusko moralno in materialno pomoč za našo vstajo. Če bi se zdaj komu res posrečilo dokazati, da nismo mogli začeti vstaje, tedaj bi bilo res dokazano, da smo storili nekaj nemogočega. To bi bila največja pohvala, ki nam bi jo mogli izreči.

Mar pa je treba izgubljati besede s takšnimi prisnodarijami? Bolje je, da pogledamo, kakšna je bila »materialna pomoč«, ki nam jo zdaj, po vojni, tako obilo nudijo za vstajo leta 1941. Ko se pravi, da pogledamo, ali so nam jo sploh nudili.

1. LETA 1942. SMO ZAMAN PROSILI ZA POMOC

V februarju 1942, ko je bil naš Vrhovni štab v Foči, smo se z Moskvo sporazumeli, da nam bo poslala pomoč z letali na polje pri Zabljaku pod Durmitorjem v Crni gori. Takrat smo prejeli iz Moskve tole brzojavko:

Omočeno nam je v najkrajšem času poslati vam ljudi... Sporočite natanko, kje bi se lahko naše letalo spustilo. Kakšne opozorilne signale lahko napravite, da se bo letalo zanesljivo in lahko spustilo na tla? Ali imate letalski bencin?

Brzojavka tovariša Tita Moskvi:

17. februarja 1942.

Nujno so nam potrebna zdravila, zlasti proti pegavici. Med ofenzivo je 160 borcev nevarno ozeblo na nogah...

Poslijte nam municije, avtomatskega orožja, oblek in blaga za obleke borcev. Poslijte nam z letalom in vrzite s padali na Zabljaku pri Durmitorju v Crni gori. Tu je znova zapadel visok sneg in letališča ne morejo sprejemati letal, razen če imajo letala smučti.

Vrhovni štab je v mestu Foči, na osvobojenem ozemlju Bosne. Vaše pošiljke bi bile velikanskega moralnega in političnega pomena.

Istega dne, 17. februarja, je poslal tovariš Tito še eno dodatno brzojavko:

V zvezi z brzojavko o spuščanju orožja in ljudi s padali na Zabljaku v Crni gori dopolnjujem: Kraj je povsem varen na popolnoma osvobojenem ozemlju. Ljudje in potrebščine se lahko takoj spuščajo, mi pa bomo takoj začeli organizirati letališče.

Da se bo lahko spuščalo v bodoče veliko letalo, pošlijte nujno več raznih avtomatov, mitraljezov, municije, signalnih pripomočkov — raket, lahke pehotne topove z municijo, orientacijo za letalo 42, 8-16, 48 vzhodno od Pariza.

Na tri vaše rdeče rakete bomo odgovorili s tremi ognji v razdalji 50 metrov. Začeli bomo 23. februarja.

V brzojavki z dne 22. februarja, ko je bilo že dogovorjeno, da bomo na Zabljaku pričakovali sovjetska letala od 23. februarja ponoči, je tovariš Tito poročal v Moskvo potem, ko je poprej navedel znake, ki jih bomo dajali letalom za metanje:

Nujno nam je potrebna municija za puške 7,9 mm in za ročne mitraljeze 7,9 »Zbrojevka« ter razna razstreliva z napotki. To potrebujemo za razbijanje železniških prog in mostov. Po možnosti pošlijte peklenke stroje z napotki, signalne rakete s pištolami, ročne avtomate in nekaj protiletalskih mitraljezov, daljnogleda za komandante, posode za umetni dim. Poslijte nam dovolj vojne opreme in mobilizirali vam bomo še 100.000 borcev.

Če bi nam poslali nekaj padalcev, bi imelo to pri nas velikanski moralni in politični vpliv. Padalci bi bili tu popolnoma varni.

Iz Foče je Vrhovni štab zaukazal štabu Durmitorskega odreda na Zabljaku, naj pripravi vse potrebno za sprejem so-

* Ta napad so imenovali verolomni zato, ker je Hitler z njim poteptal pakt o nenapadanju, ki je bil leta 1939 sklenjen med Hitlerjevo Nemčijo in ZSSR in o katerem je Molotov, ko ga je 3. septembra 1939 predložil Vrhovnemu sovjetu v ratifikacijo, rekel: «Sovjetsko nemški pakt o nenapadanju pomeni prevrat v zgodovini Evrope in ne samo Evrope». Deset let pozneje so sovjetski voditelji prav z istimi besedami označili odnos Sovjetske zveze do »Demokratske republike Nemčije».

vjetskih letal, ki naj bi jih pričakovali od 23. februarja dalje. Od tam so s kurirji sporočili, da je vse pripravljeno. Vendar pa je tovariš Tito hotel, naj odidem na Zabljak, da bi zatrdno vedel, da bo stvar dobro organizirana. Na Zabljak sem prispel 22. februarja zvečer, torej dan prej, preden naj bi začela prihajati letala, tako da sem utegnil kontrolirati vse priprave.

Veliko polje pri vasi Junča Do, kjer smo pričakovali letala od 23. februarja skozi sedem in trideset noči, je pokrival dva metra visok sneg. Čakali smo na odprtem snežnem polju, oddaljenem od Zabljaka sedem kilometrov. Vsako noč smo hodili tja po gazi in se zjutraj vračali. Tretjo noč je divjal strašen snežni metež. Ostal sem bil na Zabljaku in bil sem v velikih skrbih, da ne bi ljudje zmrznili. Tam so vzdržali dve uri, potem pa so se vrnili na Zabljak. Zaradi tega primera smo sklenili zgraditi barako, v kateri bi se lahko straže menjavale, počivale in grele. Tretji dan je bila lepa baraka zgrajena. Da bi stala na zemlji, smo morali odkidati sneg. Tako je nastal okrog barake pravi snežni zid, iznad katerega sta molela samo vrh strehe in dimnik. Vse to je bilo podobno baraki kake polarne ekspedicije. Blizu barake so bile štiri kopice sena, ena v središču, tri pa okrog nje v določeni razdalji. Pri teh kopicah je stala straža, ki naj bi v trenutku, ko bi zaslislala letalske motorje, zažgala srednjo kopico in s puško enkrat ustrelila. Goreča kopica naj bi bila znak za letala. Na ta znak naj bi odgovorili s tremi raketami, potem pa bi naša straža zažgala še drugi dve kopici, kar bi bil za letala znak, da so priletela na pravo mesto in da lahko spuste padala. Strel iz puške je bil znak za našega stražarja, ki je stal v stražarnici na pol poto do vasi, tigar dolžnost je bila tudi ustreliti, ko bi zaslislal naš strel, da bi tako obvestil ostale borce dveh vodov (vsak je štel po 30 mož), ki so prenočevali v vasi, naj takoj prihitijo na čakališče.

Da bi ostalo naše letališče tajno, smo prepovedali hoditi v šavniški okraj in odhajati iz njega. Ta ukrep smo uveljavili zelo uspešno, ker smo imeli v okraju razen vaških straž v vsaki vasi tudi dobro organizirane partizanske straže, porazdeljene na 30 postaj. Letališče je moralo ostati tajno zaradi Italijanov v Plevlju, ki bi bili lahko poslali italijanska letala in prekrizali naše načrte.

Tovariš Tito je poslal 22. februarja v Moskvo še tole brzojavko:

Ko bomo zaslislali vaša letala v smeri Zabljaka, bomo zažgali velik ogenj, vaši piloti pa naj odgovore s tremi raketami. Ko pa bomo zažgali še tri ognje, naj piloti vržejo padala.

Višina Zabljaka 1500, Durmitora pa 2500. Pazite na Durmitor.

Preko kurirja sem bil nenehno povezan z Vrhovnim štabom v Foči in ohranilo se je več pisem, ki sva jih v tem času izmenjala s tovarišem Titom.

V pismu z dne 25. februarja mi je tovariš Tito med drugim pisal:

Od Deda (Moskva - M. P.) še nimam nobenega obvestila o obisku. Dobil sem samo zelo važno brzojavko, v kateri pravi oziroma predlaga, naj bi Vrhovni štab partizanov v imenu jugoslovanskih narodov naslovil na vse evropske narode, zlasti pa na Francijo in Čehoslovaško, razglas, v katerem bi jih opozoril na to, da se je treba boriti proti okupatorju, na primere, kako se bore jugoslovanski narodi, itd. Ded je hotel vedeti za naše mnenje, in pravi, da bi lahko ta razglas po radiu in tisku kar najbolj razširili. Razume se, da sem takoj odgovoril, da se strinjamo, ker je to res velika čast za našo Partijo in za naše partizansko gibanje. Upamo, da bo ta razglas čez nekaj dni objavljen.

«Obisk, o katerem govori tovariš Tito v tem in drugih pismih, je prihod sovjetskih letal». Kar zadeva razglas, o katerem so nam iz Moskve predlagali, naj ga naslovimo na evropske narode, je tu besedilo brzojavke, s katero so nam 13. februarja iz Moskve predlagali, naj ga sestavimo:

Zeleti bi bilo, da bi Vrhovni štab partizanov v imenu jugoslovanskega ljudstva nastopil s kratkim razglasom na narode okupiranih držav, zlasti Čehoslovaške in Francije. V tem razglasu naj bi Vrhovni štab opozoril na to, kako se bori naše ljudstvo za svobodo in neodvisnost, in apeliral na te narode, naj ne izdelujejo vojnih potrebščin in naj ne dajejo krvavemu Hitlerju živil in surovin, naj na vse mogoče načine dezorga-

nizirajo njegov vojni stroj, razvijajo partizansko gibanje proti okupatorju in z vsemi silami izvajajo popoln poraz smrtnega sovražnika vseh evropskih narodov, nemškega fašističnega imperijalizma. Takšen razglas bi lahko mi v tisku in preko radia kar najbolj razširili. Sporočite vaše mnenje..

Tovariš Tito je odgovoril, da predlog sprejemamo in pozdravljamo. Njegova brzojavka z dne 3. februarja se je glasila:

Prejeli smo vašo brzojavko z dne 13. II. 1942. Pozdravljamo vaš predlog, da bi objavili razglas v imenu našega Vrhovnega štaba partizanske in prostovoljske vojske Jugoslavije. Objavite ta razglas tudi radiobrzajavno v jugoslovanskem in angleškem jeziku, da bo priobčen v našem jeziku in tisku.

Kakšna je bila zgodovina tega razglaš, bomo videli pozneje. Tu pa lahko zastavimo samo eno vprašanje: mar ta brzojavka ne dokazuje, da so v Moskvi takrat, sredi februarja 1942, menili, da je naša borba takšen moralni faktor v boju proti Hitlerju, da lahko od našega Vrhovnega štaba zahtevajo moralno pomoč v obliki razglaš našega Vrhovnega štaba na evropske narode?

Na Zabljak sem se napotil v naivnem prepričanju, da bom že 23. februarja sprejel sovjetska letala. Ko pa sem čez nekaj dni ugotovil, da jih ni, sem bil v pismih, ki sem jih pisal tovarišu Titu, nestrpen. Zato mi je tovariš Tito 5. marca pisal:

..... Verjamem, da si nestrpen, ker zaman čakaš, moraš pa razumeti, da boš moral še precej dolgo čakati. To ne gre tako lahko. Danes sem zopet urgiral pri Dedu in upam, da bom kmalu prejel zadovoljiv odgovor.

..... Naj te ne vznemirja, da boš moral še čakati.

In 14. marca mi je tovariš Tito pisal:

Potrpi še malo, ker vendarle upam, da bodo prispela.

2. POJASNILO O NAŠI TAKTIKI

Tu bom navedel neko brzojavko, ki je bila poslana tovarišu Titu iz Moskve dne 5. marca, čeprav se na prvi pogled zdi, da ni v nobeni zvezi s pomočjo, ki naj bi jo bili poslali z letali:

Ko človek pregleduje vse vaše informacije, dobi vtis, da pristaši Anglije in jugoslovanske vlade z določeno (upravičenostjo)* sumničijo, da dobiva partizansko gibanje komunističen značaj in da se usmerja k sovjetskizaciji Jugoslavije. Zakaj pa vam je bilo na primer potrebno formirati posebno proletarsko brigado? Saj je vendar zdaj osnovna in neposredna naloga v tem, da se združijo vsi protihitlerjevski elementi, da razbijemo okupatorje in izvajujemo nacionalno osvoboditev.

Kako naj si razlagamo dejstvo, da lahko pristaši Anglije formirajo oborožene enote proti partizanskim odredom? Mar razen komunistov in njihovih simpatizerjev ni drugih jugoslovanskih patriotov, s katerimi bi se lahko skupaj borili proti okupatorju?

Težko se je strinjati s tem, da držita London in jugoslovanska vlada z okupatorji. Tu mora biti velik nesporazum. Nujno vas prosimo, da dobro premislite svojo taktiko in delovanje in da preverite, ali ste sami storili vse, kar je mogoče, da bi upostavili resnično in enotno nacionalno fronto vseh sovražnikov Hitlerja in Mussolinija v Jugoslaviji, da se izpolni skupna naloga — da izženemo osvajalce in zaslužnjevalce, če pa tega niste storili, nujno ukrenite vse potrebno in nas obvestite.

V odgovor na neko moje pismo mi je tovariš Tito 11. marca, nekaj dni potem, ko je prejel to brzojavko, pisal:

..... Tvoja pripomba o povezanosti med jugoslovansko vlado, Dražem, Nedićem in okupatorji drži, toda Ded to težko verjame. Oni dan sem prejel od njega kilometrsko pismo, v katerem mi sporoča, da je dobil iz našega gradiva vtis, kakor da gre naše partizansko gibanje čedalje bolj v komunistične vode, kajti kako bi bilo sicer mogoče, da pristaši Londona organizirajo četnike proti nam. Dalje pravi, zakaj je bilo treba formirati posebno proletarsko brigado. Zahteva, naj revidiramo našo politiko in upostavimo široko narodnoosvobodilno fronto. Na to sem mu kratko in jedrnatno odgovoril, da je prišel na podlagi naših poročil do napačnih sklepov, da imamo široko narodnoosvobodilno fronto, toda ne s petokolonaši, marveč z velikansko večino pravih ročoljubov, da pristaši Londona ne delajo pod firmo Londona, marveč pod firmo okupatorja, t. j.

* Beseda ni dobro dešifrirana.

Nedića v borbi proti nam; da imamo mnogo dokumentov, ki vse to dokazujejo; da je bilo formiranje proletarskih brigad nujna potreba v času, ko je bilo partizansko gibanje v nevarnosti, da bi ga petokolonaši razbili; da se proletarske brigade ne bore za sovjetizacijo, marveč so s svojim junaštvom zgled borbe, kako naj se naše ljudstvo bori za svojo svobodo in neodvisnost. Vse kaže, da v Londonu nekaj kuhajo, in prizadevam si zdaj dnevno pošiljati pojasnila, da ne bodo napačno poučeni o dogodkih pri nas. Tisti okrog Deda pripisujejo velik pomen zvezi z Anglijo in Ameriko in danes sem zopet prejel ekspresno pismo, v katerem zahtevajo, naj nekoliko popravim tisti razglas, ki sem ga pred dvema dnevoma poslal gor za evropsko javnost. Ti popravki so v tem, da naj bo na dveh krajih omenjena trdna zveza med Anglijo, Ameriko in ZSSR v borbi proti Hitlerju, ker sem omenil to zvezo samo na enem kraju. Razen tega zahtevajo, naj bi izostala moja tri gesla o Stalinu, Sovjetski zvezi in Rdeči armadi. Torej, kakor vidiš, je treba to zvezo popularizirati, mi pa se bomo borili proti petokolonašem in vsem, ki sodelujejo z okupatorjem in Nedičem, ne kot pristašem Londona, marveč kot okupatorjevim hlapcem.

V nekem drugem pismu, ki sem ga tudi prejel danes, sporoča Ded nekatere stvari, iz katerih se da sklepati, da bomo obiske vendarle dobili, ne pove pa, kdaj. O vseh stvareh, ki sem ti jih danes v pismu navedel, zlasti o lakoti v Crni gori in potrebni pomoči, sem danes sporočil Dedu.

Tu je brzojavka iz Moskve z dne 10. marca, v kateri zahtevajo popravke v besedilu razglasa, ki smo ga jim bili poslali:

Da bi napravil vaš razglas zaželeni vtis, bi bilo treba v njem spremeniti nekatera mesta, ki mu dajejo zdaj partijski značaj. Predlagam:

1. V začetku drugega odstavka prečrtati besedi »ki jih je organizirala Komunistična partija«.

2. Na koncu četrtega odstavka dodati: »Hitler ne bo kos močni koaliciji Amerike, Anglije in ZSSR, okrog katere se zbirajo vsi svobodoljubni narodi«.

3. Spremeniti konec zadnjega odstavka takole: »Zmaga junaške Rdeče armade je znaga vseh evropskih narodov, mi pa se moramo sami boriti, da bomo vsestransko podprli pravično stvar ZSSR, Anglije in Amerike in tako pospešili lastno osvoboditev«.

4. Razglasiti samo dvoje gesel: »Naj živi enotna borba vseh zatiranih narodov proti okupatorjem«, in »Naj živi naša zmaga nad skupnim sovražnikom«.

Na ta predlog je tovariš Tito odgovoril z brzojavko 11. marca, v kateri je med drugim rečeno:

Popolnoma se strinjamo z vašimi pripombami, da je treba razglas popraviti. Prosimo, da to sami popravite in nam sporočite, kdaj lahko razglas objavimo pri nas.

Gesla, ki so bila v našem razglasu na zahtevo Moskve črtana, so se glasila:

Naj živi vstaja vseh podjarmljenih evropskih narodov proti okupatorju!

Naj živi junaška Rdeča armada!

Naj živi tovariš Stalin!

Naj živi Sovjetska zveza!

Kako zelo je bil za stališče Moskve do naše borbe merodajen strah, da bi se zaradi nas ne zameril Angležem in Američanom, pa tudi »zavezniški« emigrantski jugoslovanski vladi v Londonu, dokazuje tudi tale brzojavka, ki je prispela iz Moskve v začetku marca 1942:

Poraz fašističnih banditov in osvoboditev izpod okupatorja je zdaj glavna naloga, ki ima prednost pred vsemi drugimi nalogami. Upoštevajte, da je Sovjetska zveza v pogodbenih odnosih z jugoslovanskim kraljem in vlado in da bi nastop proti njima povzročil nove težave v skupnih vojnih naporih in odnosih med Sovjetsko zvezo na eni ter Anglijo in Ameriko na drugi strani. Vprašanja vaše borbe ne presoajte samo s svojega, nacionalnega stališča, marveč tudi z internacionalnega stališča angleško-sovjetsko-ameriške koalicije. Ko v narodnoosvobodilni borbi vsestransko utrjujete svoje pozicije, pokažite hkrati več politične elastičnosti in sposobnosti za manevriranje. Vsi občudujemo vašo junaško borbo in se od srca veselimo vaših uspehov. Vašo borbo na široko populariziramo v vseh državah, kar po pravici vzbuja navdušenje med narodi, ki se bore proti fašizmu, in med javnimi delavci, in kar je sijajen zgled za

odpor narodov tudi v drugih okupiranih državah. Želimo vam, da bi junaško prestali težave, ki vas čakajo, in dosegli nove velike uspehe. Krepko stiskamo vaše močate roke.

Ko se je tovariš Tito ob nekem mojem pismu znova dotaknil kritike, ki jo je izrekla Moskva o naši politični liniji, mi je v pismu 26. marca 1942 pisal:

Z Dedom nisem mnogo razglabljal. Sporočil sem mu, da je prišel na podlagi mojih poročil do napačnih sklepov, ker je položaj popolnoma drugačen, kakor ga prikazuje. O brigadah (proletarskih - M. P.) sem rekel, da jih je bilo treba formirati in da so že doslej imele v narodnoosvobodilni borbi velikansko vlogo. Rekel sem mu, da so se petokolonaši združili v boju proti nam že mnogo prej, preden smo mi pomislili na formiranje brigad (proletarskih - M. P.) in da nas je prav to napotilo na to... Vedeti moraš, da sem že dolgo pred Dedovo brzojavko pojasnil naše stališče o tem, da ne smemo napadati pristašev Anglije kot takšnih, marveč kot okupatorjeve hlapce, in da ne smemo dovoliti, da bi nas peta kolona speljala z linije narodnoosvobodilne borbe na razredno borbo. Ded se po mojem pojasnilu ni več zanimal za to. Nekaj drugega pa je pri tem, zaradi česar ne dobivamo obiskov, in sicer: večerj sem prejel od Deda brzojavko, v kateri nas obvešča, naj počakamo z objavo našega razglasa na evropske narode, dokler ne bodo razčiščenj odnosi med sovjetsko in jugoslovansko vlado v Londonu. Iz tega je videti, da je glavna ovira, da še vedno ni prispela pomoč, jugoslovanska vlada, ne pa naša politika.

Ti kar še počakaj, ker moramo videti, kako se bodo končala pogajanja med sovjetsko in jugoslovansko vlado.

Iz tega je videti, da nam je bilo že takrat jasno, da sovjetska letala niso izostala zato, ker bi bilo tehnično nemogoče, da bi priletela, marveč da je bilo krivo naziranje Moskve, da je pravičnejše, da naši borbi ne nudijo materialne, niti preveč odkrite javne pomoči, kakor pa da bi se zamerili zavezniški jugoslovanski vladi in Petru Karadjordjeviću. Mi pa smo si vendarle prizadevali verjeti, da sovjetska letala zato niso priletela, ker je bilo to tehnično nemogoče.

Tu je brzojavka iz Moskve z dne 22. marca 1942 o sklepu, da našega razglasa ne bodo objavili:

Za Tito (osebno). Polem ko smo se posvetovali v zvezi z objavo razglasa Vrhovnega štaba, smo prišli do sklepa, da je v interesu stvari treba objavo začasno zadržati, dokler ne bodo dokončno razčiščena nekatera vprašanja o odnosih med sovjetsko vlado in jugoslovansko vlado (čas objave vam bomo sporočili o pravem času).

Iz brzojavke, ki jo je tovariš Tito poslal v Moskvo 9. maja 1942 in v kateri je odgovoril na njihovo kritiko naše taktike, bomo navedli samo tale odstavke:

Mi potrebujemo orožje in municijo. To je najboljši način, da se upostavi narodnoosvobodilna fronta. Pri nas je velikansko število takih, ki se hočejo boriti proti okupatorju, nimamo pa orožja.

Ko so prejeli odločni Titov odgovor na neutemeljene očitke, so poslali iz Moskve tole brzojavko:

Naše brzojavko ste žal razumeli napačno. Ničesar vam nismo očitali. Še več, o tem sploh nismo govorili. Pri nas uživata popolno in neomajno zaupanje. Naše vprašanje je imelo samo en namen: »dobi potrebno pojasnilo v zvezi z vašo zadnjo informacijo«. Kolikor sovjetski radio (iz političnih vzrokov) za zdaj ne omenja četnikov, ni smotno, da bi... poudarjal, da se bije boj v glavnem s četniki. Svetovno javno mnenje je treba mobilizirati predvsem proti okupatorjem, četnike pa omenjati in razkrinkavati mimogrede. To velja seveda za sedanji trenutek. Kar zadeva vašo junaško borbo in njene uspehe, jih na vse načine populariziramo, in prav to je na področju propagande najbolj bistveno. — (Brzojavka št. 78.)

3. LETA 1942. NAM NISO POSLALI POMOCI KER BAJE TEHNICNO TO NI BILO MOGOČE

19. marca je poslal tovariš Tito v Moskvo tole brzojavko: Zaradi pomanjkanja municije je naš položaj kritičen. Prosimo, storite vse, da nam pošljete municijo in vojne potrebščine. Sporočite nam, ali lahko upamo in kdaj.

29. marca je prejel tovariš Tito iz Moskve tole brzojavko: Napenjamo vse sile, da bi vam pomagali z orožjem. Teh-

nične težave pa so velikanske. Žal ne smete računati s tem, da bi jih v kratkem premagali. Prosimo vas, da to upoštevate. Poskrbite na vse načine, da dobite orožje od sovražnika, in racionalno izkoriščajte orožje, ki ga imate.

Materialne pomoči torej ni bilo niti leta 1941 niti spomladi leta 1942. Naš položaj v Crni gori pa je bil takrat takšen, da za trdno ni bilo borca, ki bi bil imel več kakor tri naboje. Medtem ko so imeli četniki zavezniškega kralja Petra, ki so jih obilno preskrbovali Italijani, na zabojih municije napis: «Ne varčuj z municijo!». Četniki so vedeli, kako je pri nas z municijo, in zato so nas imenovali «petmetkoviče», «trimetkoviče» in «brezmetkoviče».

O tej brzojavki mi je tovariš Tito v pismu 29. marca pisal: «Danes sem prejel od Deda brzojavko, v kateri mi sporoča, da napolnijo vse sile, da bi nam pomagali z orožjem, da pa imajo velikanske tehnične ovire, ki jih v kratkem še ne bodo mogli premagati. Prosijo nas, naj to upoštevamo in naj si na vsi moč in na razne načine prizadevamo dobiti municijo od sovražnika (t. j. osvajat) in racionalno izkoriščati to, kar že imamo.

Kakor vidiš, nam bodo radi pomagali, brž ko bo to mogoče. Za zdaj torej ni treba, da bi bili ponoči na straži, in ljudem to lahko pojasniš...»

Po tem obvestilu sem težkega srca zbral svoja dva voda (bili so mladeniči in starci) in jim pojasnil, kakor sem vedel in znal, zakaj nam Sovjetska zveza zdaj ne more poslati pomoči. Prizadeval sem si, da ne bi bili preveč razočarani, in vplival sem jim vero v moč Sovjetske zveze, ki nam bo vendarle pomagala. Toda stari ljudje, ki jim je bila očitna težavnost našega takratnega položaja v Crni gori in vrednost ljudi najmanjše pomoči (četniki so jo dobivali hkrati od Italijanov in od Angležev), so jokali, da se morajo raziti s kraja kjer smo 37 noči zamačevali.

V noči na 27. marec sem ležal v baraki s stražo, nekaj pa jih je bilo zunaj na straži. Okrog polnoči je straža slišala brnenje letalskih motorjev. Vsi iz sebe od veselja so ljudje pozabili na dogovorjena znamenja in na vse navedbe in namestilo srednje kopice so takoj zažgali vse štiri in namesto enega strela so začeli streljati vsi. Drugi so me prihiteli klicati in so vzklikali: «To so, tu so!» Skočil sem iz barake in zdelo se mi je, da tudi jaz slišim brnenje motorjev, toda ko maj slišno, in sicer samo nekaj sekund, potem pa se ni nič več slišalo, tako da sem mislil, da so se ljudje sploh zmotili. Drugi dan se je pokazalo, da so bila angleška letala, ki so na poti z Malte metala letake v srbskem jeziku, namenjene srbskemu prebivalstvu v Crni gori, v Sandžaku in Bosni za 27. marec. Letak je govoril o borbi zaveznikov, ni pa ljudstva pozival v borbo.

Toda mi nismo nehalj zahtevati in pričakovati pomoči.

23. aprila je tovariš Tito v brzojavki vprašal Moskvo: «Ali se lahko kmalu nadejamo orožja in municije?»

Na to vprašanje je prejel tovariš Tito tale odgovor:

«Kakor smo vam že prej sporočili, iz vzrokov, ki jih razumete, v kratkem žal ne morete računati, da bi dobili od tod municijo in avtomatsko orožje. Glavni vzrok je v tem, da ga ne moremo prepeljati. Zato je potrebno, da kar največ in kar najbolj izkoristite razpoložljive možnosti, med njimi tudi najmanjše in pa najtežavnejše možnosti, da se sami preskrbite kar na mestu. Tako je treba ne glede na vražje težave nadaljevati osvobodilno vojno, se držati in odbijati sovražnikove napade, dokler ne bo postalo možno... Razkrinkavati pred ljudstvom izdajalske ukrepe četnikov — konkretno, dokumentirano in prepričljivo — je vsekakor potrebno, toda v sedanjem času bi bilo politično smotno, da bi to storili s splošnim obratovanjem na jugoslovansko vlado, poudarjajoč, da jugoslovanski patrioti, ki se bore, po pravici pričakujejo od nje pomoči za srbske, hrvatske, črnogorske in slovenske borce, ki bi nastopali doma in v tujini z nacionalno-politično platformo borbe Narodno-osvobodilne partizanske vojske.

Prosimo, premislite te naše nasvete in nam sporočite svoje pripombe in tudi svoje konkretne ukrepe v tej smeri.

Govorili so nam torej, da je glavni vzrok, da nam ne morejo poslati pomoči, v tem, da to tehnično ni mogoče. Hkrati pa so nam svetovali, naj se obrnemo do jugoslovanske vlade v Londonu in zahtevamo pomoč od nje, čeprav smo Moskvi dan

za dnev in v brzojavkah pošiljali besedila zaplenjenih četniških dokumentov, ki so dokazovali sodelovanje Draže Mihailovića z okupatorji.

Medtem ko mi nismo mogli dobiti od Sovjetske zveze nobene pomoči, so Angleži četnikom v naši bližini metali orožje. Tako je lahko tovariš Tito 13. maja brzojavil v Moskvo:

Angleška letala so vrgla našim sovražnikom četnikom na dveh krajih, pri vasi Stavalj in Stitovica blizu Bijelega polja, 37 mitraljezov, 4 poljske topove mnogo municije, sanitetnih potrebsčin in zlata. Ta material ni prišel v roke četnikov, marveč v roke muslimanov, ki so ga izročili okupatorju.

24. maja 1942 je tovariš Tito sporočil v Moskvo:

Od 20. maja sem... na črnogorskem sektorju fronte. Položaj je tu kritičen... Naše partizanske bataljone so neprestane borbe popolnoma izčrpale, razen tega pa nimamo več municije. Večino bataljonov moramo spraviti iz Crne gore, da ne bomo uničeni.

Vse ljudstvo preklinja jugoslovansko vlado v Londonu, ki preko Draže Mihailovića podpira okupatorja. Borci in ljudstvo me od vseh strani vprašujejo: «Zakaj nam Sovjetska zveza ne pošlje pomoči? Da bi nam poslala vsaj municijo in avtomatsko orožje?» Naši partizani se bore z nepopisnim heroizmom. Primer: borci in komandirji Lovčenskoga bataljona so mi dali sporočiti: «Povejte tovarišu Titu, da bomo obvarovali dva tovariša, ki bi prišla, čeprav bi vsi padli». Vprašanje pomoči je za nas zelo pereče. V imenu Vrhovnega štaba prosim, da sporočite Vrhovni komandi Rdeče armade našo prošnjo, naj nam pomaga. Sovražnik dela zadnje napore, da bi nas uničil. Življenje stotisočev je v nevarnosti. Vemo, da je to nemogoče, in nadaljujemo borbo ne glede na vse žrtve.

Mar v Londonu ni mogoče ničesar storiti proti takšni izdajalski politiki jugoslovanske vlade?

Kakšen je bil naš položaj v Crni gori in Hercegovini med Tretjo ofenzivo v maju 1942 in kako zelo nam je bilo potrebno orožje, dokazuje tudi tale brzojavka, ki jo je poslal tovariš Tito v Moskvo 30. maja:

28. maja je polk divizije Pusteria napadel naše partizanske enote v smeri Meljaka v Sandžaku. Italijane smo odbili z velikimi izgubami in jih pognali nazaj v mesto Plevlje. V teh bitkah je padlo okrog 60 Italijanov in 25 četnikov. Kakor v Crni gori, si italijanska komanda tudi tu na vse načine prizadeva, da bi izročila oblast četnikom in pri tem nasilno mobilizirala kmete za četnike. Četniki zdaj vedno prodirajo pred Italijani in so mnogo nevarnejši od Italijanov ker poznajo sleherno stezico in nas napadajo od vseh strani.

V Crni gori bijemo srdite bitke s četniki; Stanišića-Mihailovića in z Italijani. Četniki prodirajo pred Italijani in imajo mnogo avtomatskega orožja. Italijani pa gredo za njimi z artilerijo in bombardirajo iz zraka. Zdaj se bije boj pri Kolašinu in Grahovu. Zabljak smo zapustili. V Crni gori imamo velike zgube. Okrog 600 ranjenecv smo evakuirali v Pivo. Izdajstvu četnikov je treba pripisati, da Italijani v Crni gori nimajo velikih izgub, ker stražijo njihova vojna taborišča četniki.

Londonska radijska postaja često govori v jugoslovanskih jezikih o skupni borbi partizanov in četnikov proti okupatorjem. To je gorostasna laž. Vsi četniki v Jugoslaviji, zlasti pa Mihailovičevi četniki, se bore skupaj z okupatorji proti našim narodno-osvobodilnim enotam. S svojimi zverinskimi umori in terorjem prekašajo okupatorje. Trdno smo prepričani, da ima tu prste vmes tudi jugoslovanska vlada v Londonu, da ji je vse to znano. Prosimo vas, storite vse, da pride to strašno izdajstvo na dan in da bo zvedel zanj ves svet. Te dni bomo izdali razglas proti četnikom in jugoslovanski vladi v Londonu. Doslej smo molčali, zdaj pa je treba pred ljudstvom razkrinkati to podlo izdajalsko igr. Prosimo, sporočite vaše mnenje.

V Hercegovini se zdaj razplamteva prava vstaja ljudstva proti okupatorju. Naša partizanska vojska zadaja tu Italijanom velikanske izgube, toda italijanski okupatorji napolnijo vse sile in s pomočjo Draže Mihailovića skušajo italijanske čete prodrati iz Crne gore v Hercegovino, da bi to vstajo v krvi zadušile. Mi se borimo, nimamo zdravil, braniti moramo ozemlje, na katerem so naše bolnišnice.

Londonska propaganda vara svet z lažnimi poročili. Iz Lon-

člona podpirajo sovražnike narodno-osvobodilne borbe v Jugoslaviji. Ne glede na to pa je morala naših enot in ljudstva na višku. Ljudstvo veruje v zmago Sovjetske zveze in v našo zmago.

4. ODNOS DO EMIGRANTSKE JUGOSLOVANSKE VLADE IN ČETNIKOV.

Namesto da bi podprla našo borbo, je sovjetska vlada avg. 1. 1942. povzdignila jugoslovansko kraljevsko poslanstvo v ZSSR na stopnjo veleposlaništva. V tej zvezi je poslal tovariš Tito 11. avgusta v Moskvo tole brzojavko.

To, da je bilo predstavništvo jugoslovanske vlade v Moskvi povzdignjeno na stopnjo veleposlaništva, je napravilo na vse rodoljube Jugoslavije, zlasti pa v vrstah naše armade, mučen vtis, posebno zato, ker je bilo to storjeno v času, ko izdajalska vlada Jugoslavije odkrito sodeluje z okupatorji, nagrajuje svoje krvnike, ki se kopljejo v ljudski krvi, in proti katerim se zdaj borimo na življenje in smrt, kakor se borimo proti okupatorjem. Jugoslovanska vlada je včeraj demonstrativno in odkrito odlikovala popa Perišića, Djuljića in druge četniške krvnike.

S tem je naša narodno-osvobodilna borba zelo otežkočena. Vsi omahljivi elementi in odkriti sovražniki naše borbe si razlagajo to ne tako, da bi sovjetska vlada izrekala priznanje naši borbi, marveč kot priznanje politiki jugoslovanske vlade v Londonu. Mar ni mogoče ničesar storiti, da bi bila sovjetska vlada bolj obveščena o izdajalski vlogi jugoslovanske vlade ter o tistih nadčloveških mukah in težavah našega ljudstva, ki se borijo proti okupatorju, četnikom, ustašem itd. Mar ne verjamete tistega, kar vam dan za dnem sporočamo? Od vseh strani nas vprašujejo, kaj to pomeni. Kako naj jim to pojasnimo? V vrstah naših borcev se že kaže malodušje. To bi utegnilo imeti strašne posledice za vso našo borbo.

Poudarjamo: jugoslovanska vlada sodeluje z Italijani odkrito, z Nemci maskirano. Jugoslovanska vlada je izdajalska v odnosu do našega ljudstva in do Sovjetske zveze. Prepričani smo, da tudi Intelligence Service podpira takšno politiko...

Navedeni dokument je samo eden izmed dokumentov, ki kažejo, kako malo so nas takrat moralno podpirali in da so delali tudi takšne poteze, ki so, nasprotno, lahko povzročale pojanje morale. Naše borce je jezilo, da je delal londonski radio propagando za Dražo Mihailovića in mu pripisoval naše zmage, vendar pa so to prenašali. Da pa je radio Moskva dolgo molčal o naši borbi in hvalil Dražo Mihailovića borca, da ni hotel navajati dokumentov, ki so dokazovali izdajstvo emigrantske vlade, da so z najvišjih mest takrat in še dolgo pozneje pošiljali čestitke emigrantski vladi in Petru Karadjordjeviću itd., to je naše borce res hudo bolelo in tega pač ne moremo imenovati moralno pomoč.

Tu je treba omeniti smešne dvome Moskve o avtentičnosti četniških dokumentov, katerih besedila smo jim redno pošiljali, čeprav so v Moskvi vedeli, da smo te dokumente dobivali v krvavi borbi s četniki, ko smo razbijali njihove enote, ujeli štabe in zaplenili cele njihove arhive. Tako smo v začetku septembra 1942 dobili iz Moskve tole brzojavko:

Sporočite nemudoma kratko vsebino dokumentov, ki jih imate o vlogi Draže Mihailovića. Preverite dobro avtentičnost teh dokumentov. Morda so okupatorji zelo zainteresirani na tem, da bi razvneli medsebojno borbo med partizani in četniki. Ni izključeno, da so okupatorji sami nekatere dokumente namenoma sfabricirali.

Ali so bili ti dvomi o avtentičnosti dokumentov odkritostreni?

Toda mi smo avgusta in septembra istega leta zahtevali, naj pošljejo iz Anglije in Amerike k nam nekaj znanih poštenih protifašistov, da bi ugotovili izdajstvo Draže Mihailovića. Ponudili smo, da bi poslali v Sovjetsko zvezo dva tovariša s političnim in vojnim poročilom in da bi poslali razne dokumente o Mihailovićevi izdajalski vlogi. Zato smo zahtevali tudi letalo, ker smo imeli ozemlje, kjer bi se lahko spustilo. Toda letala ni bilo. Zahtevali smo tudi, da bi Boljševiška partija poslala k nam svojega predstavnika, da bi lahko na mestu spremljal dogodke in opazoval naše delo. Zahtevali smo tudi, naj se zavzamejo za to, da bi vsi zavezniki skupaj poslali komisijo, ki bi

na mestu proučila položaj v Jugoslaviji in se prepričala, da v njej bori proti okupatorjem.

Vse te naše zahteve so bile zaman.

In 9. septembra 1942 je moral tovariš Tito vprašati Moskvo: Zakaj moskovska radijska postaja v srbsko-hrvatskem jeziku ne govori o teh zverinstvih četnikov? Zakaj ne popularizira naše borbe? To vprašujejo mnogi in po pravici zahtevajo vsaj moralne pomoči. Mnogi so nezadovoljni z oddajami te radijske postaje v srbskem jeziku.

To vprašanje je bilo žal še preveč upravičeno, kajti radio Moskva je v srbskem jeziku mnogo govoril o tej ali oni kolobarnici, ki je na 1 ha pridelala ne vemi koliko sladkorne pese, o naši borbi pa takrat skoraj nikoli nisi slišal.

26. septembra je moral tovariš Tito vprašati, zakaj tudi radijska postaja «Svobodna Jugoslavija» ne omenja Draže Mihailovića. Stvar je bila v tem, da je ta postaja nekaj časa oddajala besedila zaplenjenih četniških dokumentov, potem pa je za daljši čas sploh nehala omenjati Dražo Mihailovića, čeprav smo nenehoma pošiljali porazne dokumente.

5. RESNICA O TEM, DA POMOCI NISO POSLALI, KER TO BAJE «TEHNIČNO NI BILO MOGOČE»

Vsi ti momenti so potrjevali naš sum, da tehnične težave glede prevoza niso bile pravi vzrok, da nam niso pošiljali pomoči. Toda šele zdaj lahko to popolnoma zanesljivo trdimo.

Ta članek je bil že pripravljen za tisk, ko mi je prišel v roke neki dokument iz arhiva jugoslovanske emigrantske vlade iz svežnja, v katerem je med drugim korespondenca med predsednikom vlade Slobodanom Jovanovićem in Dražo Mihailovićem. Ta sveženj, ki smo ga dobili jeseni 1942, je bil založen v kupu drugega arhivskega gradiva in odkrili smo ga šele te dni. Tu je pod številko XXX. vpisana šifrirana brzojavka, ki jo je Slobodan Jovanović poslal Draži Mihailoviću novembra 1942. Njena vsebina mi je bila znana, ko sem 19. marca govoril na splošnem zborovanju v Beogradu, nisem pa je hotel uporabiti dokler ne bi videl originala. Tu je ta pomemben dokument, ki naposled rešuje vprašanje, ali je bilo res tehnično nemogoče poslati iz Sovjetske zveze materialno pomoč naši borbi leta 1942. in 1943:

Str. D. Br. — 40 z dne 11. januarja 1943: V. K. Br. 153 z dne 30. novembra 1942: Rusji predlagali, da bi poslali svoje višje oficirje v vaš štab, organizirali neposredno povezavo s vami, formirali vaše eskadrole v Rusiji, da bi vam pošiljali pomoč, uvedli skupne radijske oddaje. Predlog odklonili. Zahtevano poprej, prvič, da takoj preneha gonja preko radia in tiska proti jugoslovanski vojski po vašo komando Drugič, da pozovejo partizane, da ne bodo napadali odredov naše vojske. Tretjič, da pridejo partizani pod vašo komando. Šele potem bi lahko govorili o nadaljnjem sodelovanju. O nadaljnjem poteku vas bom obvestil. — Jovanović.

Primerjati: O. H. / M. S.

(Pojasnilo: Str. D. je pomotoma napisano namesto Str. pov. to se pravi strogo zaupno. V. K. pomeni Vrhovna komanda).

Ali je zdaj očitno, kako je z vprašanjem, da nam leta 1942. niso mogli poslati orožja in potrebščin, češ da to tehnično ni mogoče? Iz nadaljnjih dokumentov iz pomladi in poletja 1942. iz časa Cetrtre in Pete sovražne ofenzive, boste videli, da so nam tudi leta 1943. iz Moskve zagotavljali, da so samo tehnične težave vzrok, da nam ne pošljejo pomoči. In tako je ostalo tja do septembra 1944. ko smo na Donavi srečali enote Rdeče armade. Videli boste tudi, da smo julija 1942 zaman prosili, naj Sovjetska zveza pošlje k nam vojno misijo. Vidimo pa, da je bilo vse tisto, kar je bilo za nas nemogoče, popolnoma mogoče nuditi Draži Mihailoviću, o čigar izdajstvu so bili dobro obveščeni.

Ko sem prebral besedilo brzojavke Slobodana Jovanovića, sem pogledal tudi dve knjigi izvlečkov iz arhiva našega veleposlaništva v Moskvi, ki sem ju dobil že v jeseni 1944 od tovariša Stanoja Simića, ko sem se mudil v Moskvi. V teh knjigah sem našel popolno potrdilo za navedeno brzojavko S. Jovanovića. To sta dve brzojavki zunanjega ministra Nintića jugoslovanskemu vojnemu atašeju v Moskvi (oziroma takrat Kujbiševu). Ti dve brzojavki sta mi bili dobro znani, toda doslej mi ni bil znan njun pravi smisel, ker v njih ni omenjen ruski

predlog, in tako sem mislil, da gre samo za želje emigrantske vlade. Zdaj sta tudi ti dve brzojavki popolnoma razumljivi. Glasila se:

Sifrirana brzojavka
London 18. novembra 1942
Kujbišev 19. novembra 1942
Za vojnega atašea
Predsednik vlade obvešča s pov. št. 958 za vas str. pov. št. 40.

Treba je opustiti gonjo proti Mihailoviću pred vsakim sporazumom in šele tedaj bi lahko govorili o sodelovanju. Za zdaj bi zadostovalo pozvati partizane, naj se ne bore proti Mihailoviću. Bilo bi neprecenljivega pomena naročiti partizanom, naj se v naši državi podreje Vrhovni komandi, ki lahko odmah poveže vse napore.

Po vrsti bi bilo treba doseči tri etape:
Ustaviti napade na Mihailovića, preko tiska in radija pozvati partizane, naj se podreje Vrhovni komandi.
Sele potem bi lahko govorili o ruskih oficirjih, ki bi jih poslali v štab Vrhovne komande.

Ninčič

Druga Ninčičeva brzojavka se glasi:
Sifrirana brzojavka
London 1. decembra 1942
Kujbišev 1. decembra 1942
Predsednik vlade vam pošilja tole brzojavko:
Osežno vojnemu atašeu

O nobenem sodelovanju ne moremo govoriti, dokler ne bo ustavljena gonja proti generalu Mihailoviću, ker je zdaj v največjem razmahu. Kot predhodni korak za nadaljnje delo zahteva situacija na terenu, naj ta gonja preneha. Za uresnitve ciljev iz moje brzojavke str. pov. št. 958 je treba napeti vse sile poslanika in vojnega atašea.
Str. pov. št. 579

Ninčič

Veleposlanik Simić je odgovoril na to:
Sifrirana brzojavka
Zunanjemu ministristvu, London

V zvezi z vašo brzojavko str. pov. št. 579.
Prosim, da me obveščate o borbi proti generalu Mihailoviću. Tu v Rusiji ni mogoče ne brati ne slišati kaj proti Mihailoviću. Če se gonja uprizarja v tujem tisku, je tu ne prenašajo. Se več, nepoučeni ljudje iz tukajšnjega zunanjega ministristva govore o Mihailoviću kot o narodnem heroju. Edino, kar človek opazi tu, je, da njegovega imena ne omenjajo ne v tisku, ne preko radija.

Kujbišev 3. decembra 1942
Str. dov. št. 49

6. PROSILI SMO ZA OROZJE, DOBIVALI PA NASVETE

Navedel bom še en dokument, da smo leta 1942. zaman prosili za pomoč. Gre za brzojavko našega Vrhovnega štaba z dne 26. avgusta 1942, ko je bil štab v Bosanski Krajini.
Vrhovni štab se obrača s prošnjo do generalštaba Rdeče armade, naj nam pomaga z vojnimi potrebščinami, zlasti z orožjem. Pri nas so velikanske možnosti prostovoljne mobilizacije v partizansko in prostovoljsko vojsko. Na tisoče rodoljubov, ki prosijo, da bi jih sprejeli v vrste naše osvobodilne vojske, moramo odkloniti, ker nimamo orožja.

V brzojavki z dne 8. septembra je tovariš Tito sporočil v Moskvo:

Vsak dan prihaja pri nas na stotine prostovoljcev v vojsko, mi pa nimamo dovolj orožja.

Seveda so bile tudi te prošnje zaman.
In vendar je tovariš Tito lahko čez dva meseca in pol, po mnogih naših uspehih, 12. nov. 1942 sporočil v Moskvo:

Doslej smo formirali osem divizij po tri brigade na ozemlju Bosne, Hrvatske in Dalmacije. V drugih pokrajinah Jugoslavije smo začeli formirati brigade iz močnejših partizanskih odredov. Številni partizanski odredi in bataljoni s svojimi štabi ostanejo za partizansko akcijo. Vse te divizije so dobro oborožene in imajo celo artilerijo. To orožje smo iztrgali okupatorju v bitkah.

Te divizije se ne imenujejo več partizanske, marveč udarne divizije Narodno-osvobodilne vojske Jugoslavije.

Zdaj bomo upostavili nekaj vladni podobnega, kar se bi imenovalo «Narodni komite osvoboditve Jugoslavije». V komiteju bodo zastopane vse narodnosti Jugoslavije iz prejšnjih strank.

Na to smo dobili tale odgovor pred prvim zasедanjem AVNOJ-a v Bihacu:

Upostavitev Narodnega komiteja osvoboditve Jugoslavije je zelo potrebna in silno važna. Dajte temu komiteju obvezno splošno nacionalni jugoslovanski in splošno strankarski protifašistični značaj tako glede osebnih sestave, kakor tudi glede njegovega delovnega programa. Ne imejte tega komiteja za nekakšno vlado, marveč za politični organ narodno-osvobodilne borbe.

Nikar se ne upirajte jugoslovanski vladi v Londonu. Na tej etapi nikar ne sprožite vprašanja odprave monarhije. Ne postavljajte gesla republike. Vprašanje režima v Jugoslaviji, kakor ga razumete vi, bo rešeno potem, ko bo razbita italijansko-nemška koalicija in ko bo država osvobodena izpod okupatorjev.

V svoji brzojavki z dne 29. novembra, napisani torej po zasédanju, pravi tovariš Tito med drugim:

Z vašim nasvetom, ki ste ga dali v brzojavki, se strinjamo in tako bomo storili. Moram pa vam sporočiti, da so prav civilni aktivisti obsodili jugoslovansko vlado v Londonu kot izdajalsko in da jo je obsodilo tudi vse navzoče ljudstvo. Čeprav ne smatramo tega Izvršnega odbora za nekakšno vlado, bo moral skrbeti za vsa vprašanja državnega življenja in za fronto, pri čemer ga bodo podpirali narodno-osvobodilni odbori, ki so bili upostavljeni, malone po vseh pokrajinah na osvobojenem in neosvobojenem ozemlju. Pri nas ni drugih oblasti razen teh odborov in vojaških oblasti za borbo. Zasédanje je slical Vrhovni štab Narodno-osvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, ki uživa v vsej državi velikansko avtoriteto.

Brzojavka, ki jo je tovariš Tito poslal 13.XII.1942 je naslednja:

Članek v «New York Timesu» je navadna izmišljotina... V Crni gori ni nobenega nemškega vojaka, marveč samo Italijani, s katerimi je Mihailović povezan. Iz rok Italijanov so dobili oblast v vsej Crni gori za nagrado, da so pomagali vreči večino naših partizanov iz Crne gore... Tudi vse drugo je laž...

Ze večkrat sem vas prosil, da bi storili vse, da bi prišla k nam v Jugoslavijo komisija vseh zaveznikov, ki bi se prepričala o dejanskem položaju in o Mihailovićevem izdajstvu. Ogabna predrznost je, ko Angleži hvalijo Mihailovića, ki daje svoje četniške enote na razpolago Italijanom in Nemcem, proti katerim se Angleži in Američani bore. Mi ne glede na vse žrtve razbijamo železniške proge, da sovraznik ne bi mogel poslati čet in vojnih potrebščin v Afriko, Mihailovićevi četniki pa te železniške proge stražijo.

Slj smo torej skozi vse 1942. leto, ne da bi bili od koder koli dobili materialno pomoč, videli pa smo mimogrede, kakšna je bila tudi «moralna» pomoč.

7. TUDI LETA 1943. SO NAM ODREKLI POMOC

Kakor je bilo leta 1942., tako je bilo tudi leta 1943. Deset dni po začetku Četrte sovražne ofenzive, 31. januarja 1943, je poslal tovariš Tito v Moskvo tole brzojavko:

Znova vas moram vprašati: mar nam res nikakor ne morete nuditi kakršne koli pomoči? Stotisočim beguncem grozi smrt od lakote. Mar po 20 mesecih herojske, malone nadčloveške borbe ni mogoče najti načina, da bi nam pomagali? Dvajset mesecev se borimo brez najmanjše pomoči od katere koli strani. Zagotavljam vas, da to naše čudovito herojsko ljudstvo Bosne, Like, Korčuna in Dalmacije v popolni meri zasluži kar največjo pomoč. Pri nas je začela razsajati pegavica, pa nimamo zdravil, naše ljudstvo omaguje od lakote, pa ne godrnja. To lačno ljudstvo daje našim borcem zadnjo skorjo kruha, samo pa omaguje od lakote, daje zadnjo nogavico srajca ali čevlje, samo pa hodi to zimo golo in boso. Storite vse, kar morete, da nam priskočite na pomoč.

Seveda tudi ta prošnja ni rodila nobenih sadov.

Na to našo prošnjo za pomoč smo dobili 11. januarja 1943 tale odgovor:

Niti za trenutek ne smete dvomiti, da bi bili že zdavnaj nudili vaši čudoviti herojski borbi materialno pomoč, če bi bilo to le količkaj mogoče.

Sovjetsko ljudstvo je skupaj z vsajimi voditelji v celoti na

vaši strani, sovjetsko ljudstvo je silno navdušeno, za Narodno-osvobodilno vojsko in bratsko simpatizira z njo.

Mi smo (neodnokratno?) posebno z Josifom Visarionovičem obravnavali način in sredstva, da bi vam pomagali. Zal se nam doslej ni posrečilo uspešno izpolniti te naloge, zaradi nepremagljivih tehničnih (za samolet?) težav (nekaj besed je slabo defiliranih)... možnost poslati pomoč.

Brž ko bo mogoče, bomo storili vse najpotrebnejše.

Mar morete dvomiti o tem?

Prosimo vas, da pravilno razumete sedanjo situacijo in to pojasnite tovarišem borcem. Ne bodite žalostni, marveč napnite vse sile, da boste kos sedanji nenavadno težavni preizkušnji. Vi opravljate veliko stvar, ki je naša sovjetska dežela in vsi svobodoljubni narodi ne bodo pozabili.

Bratski pozdrav vam in vsem tovarišem in najlepše želje y tej herojski borbi proti prekletemu sovražniku.

Verjamemo, da sovjetska dežela ni pozabila na našo veliko stvar. Tudi sovjetski voditelji niso pozabili nanjo. Storili pa so nekaj mnogo hujšega, kakor je pozabljenje: zdaj na najnagnusnejši način obrekujejo našo borbo, pri tem pa pripisujejo sebi zasluge za moralno in materialno pomoč, ki nam je niso nudili.

4. marca je tovariš Tito brzojavno vprašal:

Ali lahko upamo, da nam bodo zavezniki nudili vsaj kakršno koli pomoč? Prosim, odgovorite, ker ne vemo, kako dolgo bomo še mogli vzdržati takšen pritisk. Zrtev imamo zelo mnogo, ranjenci pa naš v operacijah zelo ovirajo.

Četrta ofenziva je takoj sledila še Peta ofenziva. V tem najtežavnejšem položaju je tovariš Tito 12. junija poslal tole brzojavko:

Se vedno smo v težavnem položaju. Sovražnik si znova prizadeva, da bi nas obkolil. Na poti naše ofenzive v smeri Srednje in Vzhodne Bosne je sovražnik zavzel in utrdil vse grebene, kjer je postavil artilerijo, mitraljeze in manjše garnizije, z glavnimi četami pa nas skuša obkoliti in nenehoma napada od vseh strani. Sovražnik ima zelo velike izgube, pa tudi mi jih imamo, zlasti nam jih pozroča letalstvo. Danes je bomba ubila angleškega kapitana Stuarda, kapitan Dickin in jaz pa sva ležala ranjena. Kapitan Stuart je bil na čelu misije pri našem štabu. Angleži pravijo, da si niso mogli misliti, da so naše čete čez dan v borbi, ponoči pa na pohodu. Ne spe in ne jedo. Zdaj jemo konje brez kruha. Naš položaj je težaven, toda kos mu bomo, čeprav z velikimi žrtvami. Sovražnik napenja vse sile, da bi nas uničil, toda to se mu ne bo posrečilo. V tej najhujši preizkušnji prosimo za vašo pomoč.

Razen lepih besed in poklonov tudi v tej težavni situaciji nismo dobili nobene pomoči.

Niti svoje misije niso hoteli poslati k nam, čeprav smo jih obvestili, da so konec maja 1942 prispeli delegati zavezniškega štaba v Kairu.

20. julija je tovariš Tito brzojavil:

Angleži so nam poslali doslej sedem letal z različnimi potrebščinami, največ pa nam pošiljajo tako imenovanih diverzantskih misij. Toda mi smo previdni in kontroliramo te misije.

Zelali bi, da bi tudi Sovjetska zveza poslala k nam svojo misijo. Te dni naj bi prispela tudi ameriška misija. Sporočite nam, kaj mislite o tem.

Kakor vemo, je Moskva poslala svojo misijo sele vbruarju 1941. 22. februarja se je spustila pri Bosanskem Petrovcu, v Vrhovni štab pa je prispela 23. februarja.

8. ZMAGALI SMO BREZ POMOCI KOGAR KOLI

Toda tudi brez pomoči kogar koli (Rusi nam niso poslali nobene, pomoč Angležev pa je bila takrat povsem neznatna) — smo zmagovito izšli iz Pete ofenzive in bili dovolj močni, da smo ob kapitulaciji Italije — ki so nam jo vsi zavezniki skrbno prikrivali, dokler ni bila sporočena javnosti — razorožili vse italijanske divizije na ozemlju Jugoslavije in prisrkbeli stotisoče naših borcev z dobrim orožjem.

Tako smo jeseni 1943 brez tuje pomoči, z lastno borbo, imeli takšno situacijo, da je lahko tovariš Tito spričo vesti, da se bodo v Moskvi sestali angleški zunanji minister Eden, ameriški zunanji minister Cordell Hull in Molotov, poslal tole brzojavko:

V zvezi s pripravami na konferenco predstavnikov ZSSR, Anglije in Amerike bo zelo verjetno sproženo tudi vprašanje Jugoslavije.

V tej zvezi prosim, da obvestite vlado ZSSR o naslednjem: Antifašistični svet Jugoslavije, Hrvatske in Slovenije tole Vrhovni štab NOV in POJ so me pooblastili, da izjavim tole:

1. Mi ne priznavamo ne jugoslovanske vlade, ne kralja v tujini, ker že dve leti in pol in tudi zdaj podpira okupatorjevega sodelavca, izdajalca Dražo Mihailovića, in ju zato zadržujemo vsa odgovornost za to izdajstvo nad narodi Jugoslavije.

2. Mi ne bomo dovolili, da bi prišla vlada in kralj v Jugoslavijo, ker bi to pomenilo državljansko vojno.

3. Govorimo v imenu velikanske večine ljudstva, da želimo demokratično republiko, ki se bo opirala na narodno-osvobodilne odbore.

4. Edina zakonita oblast ljudstva v sedanjem času so narodno-osvobodilni odbori z antifašističnimi sveti na čelu.

Takšno izjavo bomo dali angleški misiji pri našem štabu. Angleški general nam je že sporočil, da se angleška vlada ne bo mnogo zavzemala za kralja in za jugoslovansko emigrantsko vlado.

To našo izjavo so Rusi sporočili zaveznikom na omenjenem sestanku zunanjih ministrov, ki je bil od 13. do 30. oktobra 1943 v Moskvi. Toda tudi brez tuje pomoči od kogar koli smo lahko konec novembra sprejeli na drugem zasedanju AVNOJ v Jajcu zgodovinske sklepe. Te sklepe so v Moskvi razglasili za naš sunek v hrbet Sovjetski zvezi. In šele ko so zvedeli, da so bili ti sklepi v Angliji in Ameriki ugodno sprejeti, so Rusi spoznali, da jim s temi sklepi nismo povzročili pri zaveznikih nobene nesreče. Tedaj so tudi Rusi, dva meseca in pol pozneje, sklenili poslati k nam svojo vojno misijo.

Sele konec leta 1943, smo začeli dobivati nekaj več angleške in ameriške, ne pa tudi ruske pomoči. Rusko orožje smo dobili šele leto dni pozneje. To je bila velika pomoč, čeprav jo je bilo treba plačati. Pomoč pri osvoboditvi Beograda. Banata in Bačke je bila tudi velika pomoč. Toda ta akcija je bila nujno potrebna Rdeči armadi, kajti brez nje ne bi mogla zavzeti tudi Budimpešte in Dunaja.

Tako je torej s pravljico o moralni in materialni pomoči Moskve «za vstajo» v Jugoslaviji.